

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยรูปแบบการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน กรณีศึกษาพื้นที่ป่าดงมัน ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ป่าดงมันเป็นพื้นที่ป่าสาธารณะ ประโยชน์ที่มีความหลากหลายทางทรัพยากรเป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นป่าเบญจพรรณที่ติดกับพื้นที่ป่าทาม มีลักษณะพิเศษคือพื้นดินเป็นดินทรายทั้งหมดคิดจากป่าทั่วไปที่พบเห็น ติดกับพื้นที่ที่มีน้ำท่วมถึงและมีน้ำหลาภเป็นระยะเวลามาก ๆ ประมาณ 4-5 เดือนใน 1 ปี มีแม่น้ำสำคัญของภาคอีสาน 2 สายขวาง คือ แม่น้ำชี และแม่น้ำยัง เหตุที่ได้ชื่อว่า ป่าดงมันนั้นเนื่องมาจากเมื่อประมาณ พ.ศ. 2440 มีรายภูกรกอุ่นหนึ่งมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ป่าแห่งนี้ และเห็นหัวมันธรรมชาติในป่าแห่งนี้เป็นจำนวนมากจึงเรียกป่าแห่งนี้ว่า “ป่าดงมัน” ในอดีตพื้นที่ป่าแห่งนี้เคยอุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ใหญ่สมบูรณ์มาก เช่น ไม้ยาง พะยอม แดง ประดู่ ตะเคียน พะยุง ตะแบกเปลือกบาง แต้ พอก หว้าเลือด ดูกหิน ฯลฯ ป่าดงมันมีพื้นที่ประมาณ 3,000 ไร่ ซึ่งถือเป็นที่รับที่มีพื้นที่มากที่สุดแห่งหนึ่งในจังหวัดยโสธร ชุมชนที่อยู่รอบป่าดงมันดังนี้พื้นที่เป็นลักษณะทาง มีน้ำล้อมทุกด้านในอุดหน้าหลัก

ป่าดงมันถือเป็นป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์เป็นที่นิยมชื่อ ในเรื่องของอาหารที่มีในป่า เช่น เห็ด ผักป่า สมุนไพร สัตว์ป่า แมลงแครง แมงจิ้น ไข่แมลงแครง เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เห็ดป่า ที่มีแทนทุกชนิด ตั้งแต่เห็ดจากป่าทาม ได้แก่ เห็ดผึ้ง ตาม ซึ่งจะออกขายเป็นลำดับแรกสุดของปี พนได้ที่ตลาดสดเมืองยโสธร ซึ่งแทนทุกแผงจะบอกว่า เป็นเห็ดที่มาจากที่แห่งนี้ นอกจากนี้ยังมีเห็ดที่ถือว่า เป็นเห็ดที่ได้ราคาดีที่สุด คือเห็ดปีก ที่มีราคากลางถึงกิโลกรัมละ 250 บาท และมีปริมาณมาก สามารถเก็บได้ทั่วไปในบริเวณป่าดงมัน วันที่เห็ดออกมากจากเก็บรวมกัน ได้ถึงครึ่งตัน และเห็ดที่ยังพบอีกมาก ได้แก่ เห็ดไก่ เห็ดกระโงก เห็ดมันปู เห็ดก่อ เห็ดหน้าเหลืองหน้าแดง เห็ดผึ้ง เห็ดยาง เห็ดขา เห็ดไส้เดือน เห็ดปีกไก่น้อย ปีกไก่ ปีกไก่ตาม ปีกไก่ กะหล่ำ หัวหิน หัวบด ฯลฯ ซึ่งเห็ดเหล่านี้ล้วนนำมาซึ่งรายได้แก่ชุมชน โดยรอบอย่างเป็นลำเป็นสัน ทุก ๆ ปี นอกจากนี้ชุมชนในละแวกนี้ต่างมีแม่น้ำทั้งสองแห่งเป็นแหล่งอาหาร และใช้ประกอบอาชีพจับปลา กุ้ง หอย และสัตว์น้ำอื่น ๆ ขายตลอดปี โดยเฉพาะปีกานานีอ่อน ปลาดุก ปลาเคิง ปลาครัว ปลาบก ซึ่งเป็นปลาที่นิยมรับประทานกันมากและมีราคาสูง โดยเห็ด และปลาในพื้นที่นี้ จะนำไปขายตามคุณภาพที่ตลาดต่างๆ เช่น ตลาดสดเมืองยโสธร, อำเภอเจริญ, บุรีรัมย์, ชัยภูมิ, จังหวัดร้อยเอ็ด ตลาดทั้งปี

หมู่บ้านที่อยู่รอบป่าดงมัน ถือว่าเป็นหมู่บ้านสี่ยังภัยน้ำท่วมเนื่องจากเกิดน้ำท่วมทุกปี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรอบ 8 ปี ต่อเนื่องที่ผ่านมา เกิดปีกภัยการณ์น้ำท่วมบังอยู่นานประมาณ 4-5 เดือนต่อเนื่องกัน คือระหว่างเดือนสิงหาคม ถึง ธันวาคม นับเป็นผู้นำร้ายของชาวบ้านหลายหมู่บ้านที่

มีพื้นที่นาอยู่ในบริเวณดังกล่าววนหมื่นไร่ ที่นาข้าวทั้งหมดต้องเน่าตายในพื้นที่ทั่วทั้ง สาเหตุ ของน้ำทั่วทั้งชั้นากดังกล่าวไม่มีผู้ใดให้คำตอบได้ เป็นแต่เพียงข้อสงสัยของชาวบ้านว่า อาจเป็น เพราะเขื่อนค่าง ๆ ที่กันแม่น้ำซึ่ง หรือเป็น เพราะเขื่อนใหญ่ที่กันปากแม่น้ำสูด การที่น้ำทั่วทั้งชั้นากดังกล่าว ทำให้หลายหมู่บ้านในพื้นที่รอบ ๆ ป่าดงมัน ต้องมีสภาพเป็นเช่น ต้องใช้รือในการเดินทางเข้า หมู่บ้านนานหลายเดือน

ทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมันมีหมู่บ้านที่เข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกันหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านคำ น้ำสร้าง บ้านท่าเยี่ยม และบ้านแจ้งน้อย นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงอีกจำนวน ๓ หมู่บ้าน เมื่อมีผู้คนเพิ่มมากขึ้นการหักล้างถางพงเพื่อทำประโยชน์ จึงมีมากขึ้นตามลำดับ มีการทำไร่ฝ้าย ไร่แตงโม โดยใช้พื้นที่ป่าดงมันจนทำให้เป็นป่าเสื่อมโทรม เกิดความบอบช้ำแก่ทรัพยากรสัตว์ป่าที่เคย ชูกชนกลับหดหายจนแทบไม่เหลืออยู่เลย และที่สำคัญ เห็ดป่า และผักป่า เช่น มัน ในย่านง ที่ เคยเก็บได้ในปริมาณมาก ๆ กลับได้น้อยลงเนื่องจากมีคนเข้ามาเก็บจำนวนมากและต่างก็เก็บเพื่อขาย โดยมีพ่อค้าจากภายนอกเข้ามาจอดรถรอรับซื้อ และยังมีพ่อค้าในชุมชนเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อของ ป่า โดยเฉพาะเห็ด ไปส่งให้กับพ่อค้าแม่ค้าจากภายนอกอีกด้วย หนึ่ง

เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2543 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถพร้อมด้วยสมเด็จ พระบรม โภรสาธิราช สมยามกุญแจราชกุนาร ได้เดินทางมายังหมู่บ้านคำน้ำสร้าง ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ได้มีรายงานกราบบังคมทูลเพื่อขอรับพระราชทานความ ช่วยเหลือในการบุดคลอกหนอนอึ้ง ซึ่งเป็นแหล่งสาธารณประโยชน์ที่อยู่พื้นที่ เนื่องจากมีสภาพ ตื้นเขินและขาดน้ำในฤดูแล้งเพื่อเป็นแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรต่อไป จึงได้มีโครงการพัฒนาพื้นที่ บริเวณหนอนอึ้ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อพัฒนาฟื้นฟูและรักษาพืชให้พอยู่พอกิน การดำเนินงานตามโครงการมีมาเป็นลำดับ ส่งผลให้รายได้ในพื้นที่ลดการตัดไม้ทำลายป่าได้ใน บางส่วน และมีการปลูกป่าเสริมป่าธรรมชาติ ทำให้เกิดความสมบูรณ์ของพื้นที่ป่ามากขึ้น และ ประชาชนที่มีจำนวนมากขึ้น ตลอดจนมีชาวบ้านในพื้นที่อื่นเข้ามาเก็บของป่ามากขึ้น และที่สำคัญ ความต้องการในการใช้ประโยชน์นี้เพียงการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น แต่เป็นการหาเพื่อจำหน่าย ทำให้ชาวบ้านเก็บทุกอย่างที่ขายได้ เช่น ดอกเห็ดที่ แม้ยังไม่ผลิดัน ก็จะมีการบุกหา ดอกเห็ดที่ บานเต็มที่ปกติจะไม่เก็บกัน เนื่องจากเศรษฐกิจไม่ดี แต่ในปัจจุบันกลับมีการเก็บเนื้อจากขายได้ ทำ ให้แทนไม่เหลือดอกแก่ไว้ให้ขยายพันธุ์ในปีต่อไป หรือแม้กระทั่งการหา แมงแคง ชาวบ้านบาง คนจะใช้วิธีตัดต้นไม้ ต้นที่แมงแคงอาศัยอยู่ โดยตัดทั้งต้นเพื่อเอาแมงแคง ทำให้ต้นไม้ถูกตัดโคน วิธีการดังกล่าวทำให้ได้จำนวนมากในแต่ละปี

จากปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของวิถีการทำกินของชุมชนดังกล่าว ทำให้ผู้นำชุมชนและ เยาวชนที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านอนุรักษ์ได้ร่วมหารือกันเกี่ยวกับอนาคตของป่าดงมัน ทำ ให้เกิดความต้องการที่จะรักษาและฟื้นฟูสภาพป่าดงมันให้สามารถเป็นแหล่งผลิตและสืบทอด ให้กับคนรุ่นหลังได้ ทำให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าดงมันอย่างยั่งยืน

ดำเนินความปกติในการทำมาหากินได้หรือไม่ กลุ่มผู้นำชาวบ้าน เยาวชนในพื้นที่และเจ้าหน้าที่จากโครงการพัฒนาพื้นที่บูริเวณหนองอิ่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่มีแนวคิดร่วมกันในการค้นหา คำตอบเกี่ยวกับแนวทางการจัดการทรัพยากรของตน จึงได้จัดทำโครงการวิจัยการศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมัน โดยจะเน้นกระบวนการ การมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน การศึกษานี้จะทำให้ได้ถึงความรู้ที่จะนำมาสร้างความยั่งยืนของทรัพยากร และที่สำคัญกระบวนการในการศึกษานี้จะเป็นเครื่องมือให้เด็กเยาวชน และคนในชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้ เพื่อการรู้จักตนเอง และพัฒนาศักยภาพของตนเอง อันจะส่งผลต่อความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งถือเป็นแนวทางที่จะเป็น การสนองตามพระราชดำริอย่างแท้จริง คำาณวิจัย ความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ ระบบนิเวศน์ต่าง ๆ เป็นอย่างไรและรูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมัน โดยการ มีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชนเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ระบบนิเวศน์ต่าง ๆ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน / ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์ จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมี ส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน พื้นที่วิจัย พื้นที่ป่าดงมัน ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร และชุมชนในหมู่บ้าน 7 หมู่บ้านรอบป่าดงมัน ได้แก่ บ้านคำน้ำสร้าง หมู่ที่ 11 และ หมู่ที่ 15 บ้านแจ้งน้อย บ้านท่าเยี่ยม บ้านโนนหัน บ้านหนองหว้า และบ้านดอนกลอย

ผลจากการวิจัยสิ่งที่ได้จากการวิจัย ข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันแต่อดีตจนถึง ปัจจุบันการใช้ประโยชน์ความสัมพันธ์ในเชิงจิตวิญญาณการอาชีวการดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาอาชัย ทรัพยากรที่มีอยู่และบ่มเพาะของค์ความรู้ที่ได้อาชีวความชำนาญจนเกิดเป็นบทเรียนการดำเนินชีวิตหรือ ที่เรียกว่าภูมิปัญญาที่สามารถจับต้องและสามารถส่งต่องค์ความรู้หรือ ภูมิปัญญาให้แก่เด็กๆที่ร่วม กระบวนการ การใช้แนวทางในการดำเนินพื้นแบบพึ่งพาอาชัย การใช้ทรัพยากรในป่าดงมันสามารถ แบ่งออกได้ตามชนิดต่างๆได้ดังนี้ การใช้ไม้ฟืนซึ่งเป็นไม้ที่ตายแล้วหรือกิ่งไม้แห้ง โดยใช้ไม้ที่芽แล้ว ถอยออกจาก การเก็บข้อมูลในการทำการศึกษา พบว่าส่วนมากที่ใช้ไม้ฟืนจากป่าดงมันจะเป็นชุมชนที่ อาชัยอยู่ในพื้นที่ใกล้กับป่าดงมัน เช่น บ้านคำน้ำสร้างหมู่ที่ 11 และหมู่ 15 บ้านท่าเยี่ยมหมู่ที่ 10 และ บ้านแจ้งน้อยหมู่ที่ 12 การเก็บทำของป่าอาทิเช่นหีดต่าง ที่มีอยู่ในป่าดงมันหีดที่ พุบหึ่นมากที่สุดใน ป่าดงมันคือหีดโคนหรือ หีดปลวก รายได้จากการเก็บทำหีดในช่วงที่หีดออกมากที่สุดคิดออกมา เป็นจำนวนคนที่เข้าไปเก็บทำหีดต่อวัน วันหนึ่งสามารถที่จะหาได้ประมาณคนละ 2,000 บาทต่อวัน ต่อคน การใช้ประโยชน์จากป่าในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาคนที่เจ็บป่วยและสัตว์เป็นการ รักษาภูมิปัญญาที่มีมาแต่ก่อนให้คงอยู่ จากกระบวนการที่ได้ทำการศึกษาวิจัยกระบวนการทำงาน เป็นกลุ่มและช่วยกันระดมความคิดและนำมาสังเคราะห์ให้เกิดองค์ความรู้ที่จะนำไปปฏิบัติการได้จริง โดยสามารถแก้ไขและสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกัน

รูปแบบการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน กรณีศึกษาป่าคงมัน รูปแบบการจัดการทรัพยากรหลังจากการศึกษาวิจัย มีรูปแบบของการจัดการสามารถแบ่งออกเป็นสองรูปแบบดังนี้

รูปแบบในการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน

- การดำเนินงานเป็นทีมและการจัดการแบบหัวหน้าคุ้มซึ่งสามารถที่จะดูแลการจัดการในระบบหน่วยย่อยที่เล็กลงสามารถตอบรับการจัดการได้ดี
- การทำงานเป็นส่วนร่วมมากขึ้นการเสียสละที่จะทำงานชุมชนโดยที่ไม่เกี่ยงกัน
- การจัดการป่าแบบบูรณาการการเปลี่ยนแนวเขตในการอนุรักษ์สัตว์ป่าและเพื่อที่จะเพิ่มความอุดมสมบูรณ์โดยการเปลี่ยนพื้นที่เขตให้สลับหมุนเวียนใช้พื้นที่เพื่อให้พื้นที่ป่าได้พื้นตัว
- การฟื้นฟูและสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรป่าชุมชนและเพิ่มมาตรการในการจัดปรับกับผู้ที่ใช้ประโยชน์อย่างไม่รู้คุณค่าและใช้ประโยชน์เกินความจำเป็น
- การลดตะเวนป่าเพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า
- การประชาสัมพันธ์เพื่อทำความเข้าใจให้กับชุมชนใกล้เคียงเพื่อที่รับทราบและปฏิบัติตามหากไม่ปฏิบัติตามกฎหมายสามารถที่จะเทียบปรับได้
- การสร้างแนวร่วมที่เป็นกลุ่มเยาวชนให้เข้ามาร่วมทบทวนในการจัดการทรัพยากรแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ
- การส่งเสริมความรู้ให้เด็กที่เคยผ่านกิจกรรมให้เป็นกลุ่มเด็กรักป่า
- ดำเนินการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ว่างและให้จัดทำเป็นงานประจำปีโดยอาศัยกล้าไม้จากโครงการพัฒนาพื้นที่หนองอ่อง
- จัดทำแนวกันไฟ
- จัดทำแปลงนาการอาหารชุมชนเพื่อเป็นแนวกันชนและลดการใช้ประโยชน์จากป่า
- จัดทำชุดองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรจากป่า การจัดเก็บองค์ความรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้
- สร้างองค์กรเครือข่ายกลุ่มเด็กรักป่าดงมัน ให้ครอบคลุมทั้ง 7 ชุมชน
- ดำเนินกิจกรรมที่วางแผนไว้กิจกรรมที่คิดต่อยอดไว้ ทำการศึกษาและสำรวจต้นไม้ในพื้นที่ที่แบ่งโฉนดในการเก็บหาผลประโยชน์ ว่าในการหยุดเก็บหาและการส่วนพื้นที่ไว้ป่าสามารถที่จะฟื้นตัวและส่งผลอย่างไรต่อทรัพยากร (ใช้การสำรวจแบบกระบวนการ การศึกษาพันธ์ไม้)
- ดำเนินการ ประชาสัมพันธ์ในโรงเรียนเพื่อทำความเข้าใจและหาภาคีเพิ่ม

เพื่อสร้างความตระหนักในทรัพยากรที่มีอยู่ คุณค่า ความหมาย และองค์ความรู้ที่ได้
เพื่อให้สถานการณ์ปัจจุบันที่กำลังจะเกิด เพื่อให้ป้าชุมชนที่อยู่ในระยะเวลาใกล้เคียงและรับทราบ และ
ขยายแనวความคิดในการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรetoให้เป็น
ประโยชน์ต่อไป